

**Oponentský posudek magisterské diplomové práce Bc. Jana Pribáně
„Filosofické aspekty darwinismu. K integrálnímu monismu Hanse Jonase“
(FHS UK, 2024)**

Práce Bc. Jana Pribáně si klade za cíl představit Jonasovu filosofii života. Tohoto cíle také se ctí dosahuje. Autor probírá především myšlenky první části Jonasovy knihy *The Phenomenon of Life*, části věnované právě filosofii života. Podrobně referuje důležité pasáže a výklad vhodně obohacuje zejména referáty dalších autorů.

Tak postupně velmi jasně vyloží dějinný vývoj chápání světa a života od panvitalismu přes dualismus k alternativním monismům materialismu a idealismu, načež naváže nástinem Jonasova postdualistického monismu. Vysvětlí, jakou roli při přechodu od panvitalismu k dualismu hrála podle Jonase smrt a mrtvé tělo, jak dualismus zápasil s pochopením jednoty ducha a hmoty, jak pro materialismus (tj. ten úspěšnější z alternativních monismů) se stal problémem – oproti panvitalismu naopak – život, resp. živé tělo v obecně mrtvém světě, jak triumf a zároveň již téměř překonání materialismu znamenal darwinismus, jak ten se však v podobě neodarwinismu snaží vrátit k důslednému materialismu.

V podstatné části druhé kapitoly se snaží ukázat, že „moderní biologie“ je materialistická, a tedy mechanisticky redukcionistická, tj. hledí na život zvenčí a zdola, jak autor vlastními termíny výstižně shrnuje Jonasovy výklady. To demonstruje zejména na textech Dawkinsových, Zrzavého, Flegrových, Nurseho, Prose, Rosypala a Ridleyho.

Jonasovy teze o dějinách filosofie obohacuje zejména o referáty výkladu o některých autorech v Rödově *Novověké filosofii*.

Podkapitola 5.2 referuje některé námitky, které vůči Jonasově filosofii vneslo několik jeho komentátorů a kritiků.

Práce je na poměry závěrečných prací na FHS napsána zcela mimořádně kultivovaným jazykem s minimem skutečných chyb.¹ (O něco horší je to s dotažeností redakce, agramatické věty zjevně vzniklé nezavršeným přeformulováváním se přece jen vyskytují ne úplně zřídka,² to však považuji zvláště s ohledem na jinak vynikající jazykovou úroveň za téměř bezvýznamné. Stejně tak příležitostné nedostatky v poznámkovém aparátu zjevně vznikly pouhou nedokonalou redakcí.³)

Po věcné stránce mám dvě alespoň trochu vážnější **nejasnosti až pochybnosti**, které spolu vzájemně úzce souvisí a ke kterým připojím ještě jednu doplňující poznámku:

První nejasnost se týká zmíněného prokazování, že „moderní biologie“ je materialistická, a tedy mechanisticky redukcionistická, připomínám, že autor tu vesměs vychází z víceméně *současných* autorů. – Autor opakovaně souhlasně připomíná Jonasovo přesvědčení, že metodická redukce organismů na různé mechanismy je v biologii v pořádku, jen nemá přecházet v ontologický soud (s. 65, dvakrát na s. 71, s. 91). Není mi zcela jasné, zda podkapitoly 2.1 a 2.3 mají pouze prokázat, že moderní či současná biologie je mechanistická *metodicky*, nebo že zároveň zastává mechanistickou *ontologii*. Že je mechanistická *metodicky*, se zdá podle Jonase i autora patřit k podstatě vědy, v rámci vědy či vědecké biologie ani jeden z nich nenabízí k mechanistickému přístupu alternativu (Jonasova kniha se týká „*filosofické biologie*“). Pokud by šlo o to prokázat, že

1 Nicméně přece jen se opakuje chybné „konstalace“ místo „konstelace“ (s. 58 a 59), hovorové „přeci“ místo „přece“ (s. 11 a 86), občas se vyskytují chybné tvary zájmen („již“ na místě „jiz“ na s. 19 a 28, „jež“ na s. 63 místo „jež“, na s. 70 místo „jiz“, na s. 84 je „ní“ místo „ni“). (Pokud by to autorovi k něčemu bylo, můžu mu poslat soubor s vyznačenými chybami, jichž jsem si všiml.)

2 Rekord drží s. 82, kde potkáváme takové věty tři (na řádcích 13, 18 a 23). (Nejsem si mimochodem jist, zda stejně vznikla půvabná věta na s. 61: „Do stroje vstupuje palivo a vystupují z něj výfuky.“)

3 Poznámka 39 na s. 80, podobný, byť méně nepříjemný, lapsus patrně též ve vlastním textu na s. 34.

je moderní, a zejména současná biologie materialistická i ontologicky, domnívám se, že takový silný soud by nebylo možno činit na základě oněch souhrnných, v některých případech popularizačních spisů několika biologů, kterými jej autor podkládá – jedná se většinou o autory spojující výklad stavu vědeckého poznání s vlastním svébytným filosofováním. Nejsem si vůbec jist, zda lze ve většině současných vědeckých prací z biologických oborů konstatovat *jakoukoli ontologii*. Nejasnost je přítomna již v *Úvodu*, kde autor píše:

„Pokusím se ukázat, že moderní biologie na život nahlíží zásadně ‚zdola‘ a ‚zvenku‘, tedy že se živým organismům pokouší porozumět z *metodologického hlediska* tak, že vysvětluje složitější z jednoduššího, celek z částí, a že při tomto způsobu výkladu zásadně abstrahuje od vši vnitřní evidence, kterou o životě sami jakožto živé bytosti máme – ba že i tuto naši zkušenost se pokouší popsat jaksi ‚zvenčí‘. Následně ukážu dvojí: jednak že *fundamentálním předpokladem této perspektivy je dualistická metafyzika*, jednak že v rámci biologie samotné se opírá o (neo)darwinistickou evoluční teorii, jež se zároveň zdá být vrcholným výrazem a triumfem materialistické vědy.“ (S. 11–12, kursiva rk.)

V jakém smyslu metodologicky zaujaté hledisko předpokládá metafyziku? Kapitola 2.2 po mém soudu prokazuje jen, že před několika staletími se skutečně zaujímání metodicky mechanistického postoje s rozvíjením dualistické metafyziky pojilo. Věcně vzato se ale, domnívám se, o fundamentální předpoklad určitého metodicky přijatého hlediska nejedná.

Za druhé u mě budí určité rozpaky samotný závěr a vyústění práce. Autor v *Úvodu* slibuje:

„[J]sem si, za druhé, také vědom toho, že tento způsob, jímž v práci budu se dvěma různými pohledy na život pracovat, už v sobě zároveň nese stanovisko, které se teprve v jejím závěru pokusím obhájit, totiž že se jedná právě o dvě různé perspektivy, z nichž je možno na život nahlížet a ‚které‘ nám *obě*, byť každá svým způsobem a ze svého úhlu pohledu, mají o životě co říct. Jinak řečeno: Jsem si vědom, že jako je obrázek, který nám ‚věda‘ či ‚filosofie‘ o životě předkládají, podmíněn perspektivou, z níž na něj nahlízejí, tak je i závěr, k němuž hodlám v závěru směřovat, (z velké části) podmíněn už tím, *jak* tyto dva odlišné způsoby poznání stavím vedle sebe.“ (S. 11.)

A posléze:

„V závěru si položím otázku, jak se k sobě dvě zmíněné perspektivy, z nichž lze na život nahlížet (totiž ‚zdola a zvenku‘ a ‚shora a zevnitř‘), mají. Pokusím se přitom obhájit tezi, že zaujmout *výhradně* jen jednu z nich znamená vždy cosi o životě důležitého přehlížet. Perspektiva ‚zdola a zvenku‘, domnívám se, odkrývá mnohé především o životě *vůbec* jakožto čemsi, co (a jak) už tu tak a tak je a co se jako takové jaksi klene nad svými jednotlivými nositeli. Perspektiva ‚zevnitř a shora‘ naproti tomu připomíná, že na jednotlivých organismech (také) záleží, ba že z *jejich* úhlu pohledu život *vůbec* není čímsi samozřejmým, nýbrž spíše něčím, oč je třeba mít neustále starost, co vyžaduje neustálé úsilí a neustálou péči, aby bylo, ba *mohlo* být dál v té plnosti bytí (ať už co do psychofyzické jednoty toho konkrétního organismu či co do rozmanitosti života *vůbec*), které během svého evolučního příběhu dosáhlo.“ (S. 12–13.)

To, že obě perspektivy mají své místo, uznává, jak uvedeno v mé minulé kritické připomínce, i Jonas, přičemž pohledu (řečeno s kolegou Příbáním) „zdola“ a „zvenku“ rozumí jako užitečnému metodickému omezení. Kolega Příbání v *Úvodu* avizuje, že se pokusí rehabilitovat pohled zdola a zvenku ještě v jiném smyslu, totiž jako přístup k „život[u] *vůbec* jakožto čemusi, co

(a jak) už tu tak a tak je a co se jako takové jaksí klene nad svými jednotlivými nositeli“. To jistě budí zvědavost. Poslední zhruba stránka a půl práce je tomu skutečně věnována, ale zdá se mi bohužel, že mnoho světla do věci nevnaší.

Autor nejprve píše:

„Jestliže přínos ‚dawkinsovské‘ perspektivy lze spatřovat v jejím popisu života jako takového, života ‚biologického‘, Jonasova filosofie života tento pohled obohacuje o vykreslení života, jak se jeví bytosti, která jej ve své jedinečnosti od narození do smrti ‚musí‘ žít, tj. života ‚biografického‘ (srv. Sokol 2014, s. 30–39; Sokol 2016, s. 433–438).“ (S. 90.)

Co tu myslí „biologickým životem“, autor neupřesňuje. Předpokládám, že „dawkinsovským“ přístupem se tu míní přístup mechanistický jen *metodicky*, to ale ani není podstatné – že by pohled zdola a zvenku nějak dával přístup k „životu jako takovému“ či životu „v biologickém smyslu“, se rozhodně nezdá být v souladu s Jonasovým přístupem – pro toho je život jako takový zkrátka vždy individualizovaný do jednotlivých „účelově“ usilujících bytostí a z filosofického hlediska máme i při pohledu na veškerý v evoluci se rozvíjející život („jako takový“?) uplatňovat do jisté míry pohled shora a zevnitř (inspirovaný „biograficky“) – to, že naše vlastní zkušenost nám dává klíč k povaze života jako takového, se mi zdá být jedna z point Jonasových výkladů.⁴ (Prosté konstatování, že je tu i sféra prožívání vlastního života jako usilování, zápasu apod., by nebyl žádný objev, to samozřejmě uznávají i neodarwinisté, jak autor ostatně připomíná na s. 36–37, jen se domnívají, že pravá podstata života i jeho prožívání je vposled, resp. vskrytu mechanistická.)

Že autorův návrh není v souladu s Jonasovým myšlením, by samozřejmě nevadilo, ba návrh by díky tomu mohl být vítaným originálním přínosem diplomové práce, ale bylo by třeba posun vůči Jonasovi vyjasnit a vyargumentovat, mj. jasněji vysvětlit, co se tu „životem vůbec“ míní.

Úplně na závěr autor následně píše:

„Porozumět životu znamená být schopen při pohledu na něj zaujmout jak perspektivu ‚zdola‘ a ‚zvenku‘, tak ‚zevnitř‘ a ‚shora‘. Naivní panvitalismus je se svojí ‚ontologií života‘ vůči životu vposled stejně slepý jako moderní ‚ontologie smrti‘. Nakolik je životu coby v možnosti balancujícímu bytí vlastní konečnost, smrtelnost, natolik je ve snaze ho plně uchopit potřeba nechat se vést jakousi ontologií ‚smrtného života‘ či ontologií ‚života–smrti‘, jak, zdá se mi, v jistém ohledu činí Jonas, když popisuje život jako jakési ‚napětí‘ mezi ‚životem‘ a ‚smrtí‘, jako *v možnosti balancující bytí*.“ (S. 91.)

Druhá z citovaných vět je pro mě překvapivá. Má naznačit, že dívat se na život shora a zevnitř znamená zaujímat panvitalistickou perspektivu? Vždyť práce vysvětlila, že Jonasův pohled shora a zevnitř je právě jen pohledem na život živých bytostí, zejména živočichů, ne na domnělý „život vesmíru“. Následující věty *snad* chtějí naznačit, že ono balancování mezi životem a smrtí, o němž mluví Jonas, by šlo pochopit jako balancování mezi tím, co uchopujeme shora a zevnitř, a tím, co uchopujeme zdola a zvenku. To se ovšem zdá být ještě jiná koncepce než ta, podle které pohled zdola a zvenku poskytuje přístup k „životu vůbec“ – zde by poskytoval spíše přístup ke smrti vůbec, resp. k vlastně neživé přírodě (přítomné i v živých tělech). To by snad bylo bližší

⁴ V odkazované pasáži Sokolova spisu *Etika, život, instituce. Pokus o praktickou filosofii* představuje „biologický“ život skutečně onu sféru, kterou se Jonas snaží pochopit ve své filosofické biologii, Sokol ostatně v odkazované pasáži Hanse Jonase stručně zmiňuje právě jako interpreta tohoto „biologického života“. Že by autor v *Závěru* pro tuto sféru náhle začal upřednostňovat neodarwinistický přístup, se mi nezdá pravděpodobné, jde tedy patrně o nešťastnou formulaci.

Jonasově vlastní koncepci (než autorův návrh z předchozí strany), ale myslím, že totožné to s ní také není. A vztahy mezi těmito možnými pochopeními smyslu mechanistického přístupu zůstávají nevyjasněny.

Závěr se zkrátka zdá být (snad vlivem vynuceného spěchu při dopisování práce?) méně propracovaný, než by si bylo možno přát, což je škoda, jelikož samotná idea potřeby zaujímat při rozumění obě perspektivy, protože každá zpřístupňuje život v jiném smyslu slova, zní slibně a vzhledem k celkově vysoké úrovni práce se lze domnívat, že autor by byl s to ji nějak zajímavě rozvést a jasně vztáhnout ke koncepcím samotného Jonase.

Tím se dostávám k závěrečné **poznámce**, která sama o sobě není míněna jako (jakkoli zásadnější) výtku, jen doplňuje předchozí dva body, napíšu ji proto menším písmem. Zdá se mi, že vysvětlení Jonasova „integrálního monismu“, jež práce podává, trochu upozaduje následující motiv. – Jonas má tendenci považovat mechanistický výklad i v případě *neživé přírody* za reduktivní a uvažovat i zde o legitimitě teleologického pohledu, jde-li o filosofické porozumění. Neživá příroda je ranou fází vývoje téhož bytí či přírody, jejíž pozdější fází je život, a první fáze pro Jonase *snad v nějakém smyslu* již k druhé směřuje. Kolega Pribán takovou hypotézu referuje na s. 74. Ale na jiných místech se mi zdá, že tuto tendenci marginalizuje. Je to možná patrné i na jeho práci s jinými pasážemi, které takový poukaz obsahují. Na s. 25 píše: „Takový integrální monismus by měl oba póly dualismu vzít vážně a absorbovat je do vyššího stupně jednotné existence, z níž oba protipóly plynou jen coby různé tváře jejího bytí či fáze jejího nastávání (Jonas 2001b, s. 16–17).“ U Jonase věta na začátku s. 17 zní: „A new, integral, i.e., philosophical monism cannot undo the polarity: it must absorb it into a higher unity of existence from which the opposites issue as faces of its being or phases of its becoming. It must take up the problem which originally gave rise to dualism.“ Domnívám se, že onou „vyšší jednotou existence“ patrně není jednota života, ale spíše jednota světa zahrnujícího živou i neživou přírodu jako své tváře a fáze svého vývoje (zdá se mi tomu nasvědčovat mj. první věta následujícího oddílu příslušného eseje, kromě toho v právě uvedené citaci je řeč o nutnosti chopit se problému, který *dal povstat* dualismu – tj. o vztahu živého a neživého –, nikoli samotného problému dualismu). Pribán však v bezprostředním pokračování práce vysvětluje tuto pasáž pomocí výkladu na s. 22 Jonasovy knihy, kde už skutečně je řeč o jednotě niternosti a hmoty v živém.

A když Pribán na s. 70 a 71 připomíná a natříkrát obsáhle cituje ono Jonasovo schvalování metodického mechanicismu v přírodovědě, nezmiňuje, že se nachází na začátku podkapitoly „Účelová kauzalita platí také v předvědomé *přírodě*“ (kursiva rk) a v podkapitole skutečně jde o „přírodu“ či „bytí“ vůbec, nejen o přírodu živou, byť ta stojí v popředí a o přírodě neživé se Jonas vyjadřuje opatrněji. Nicméně i pro ni uvažuje o legitimitě přijetí teleologické perspektivy. Stejně tak s touto myšlenkou Jonas koketuje v závěru knihy *Fenomén života*. (A Coyne v článku „Phenomenology and Teleology: Hans Jonas's Philosophy of Life“, s nímž Pribán také pracuje, cituje na s. 299 další Jonasovu formulaci téhož principu.) Jonasovi zkrátka nakonec jde opravdu o *ontologii*, nejen o filosofickou *biologii*. Mechanistický pohled u něho filosoficky nejspíš neskýtá *úplný* přístup k *podstatě* vůbec ničeho.

To, že diplomová práce tento aspekt téměř nechává stranou, by obecně vzato nijak nevadilo. Ale domnívám se, že ve chvíli, kdy autor přichází (byť bohužel jen v náznaku) s vlastním pojetím smyslu a vzájemného vztahu pohledu „zdola a zvenku“ a pohledu „shora a zevnitř“, nebylo by od věci co nejjasněji představit povahu Jonasova vlastního pokusu o integraci mechanistického a teleologického přístupu, aby bylo možno obě koncepce vzájemně odstínit.

Práci rozhodně doporučuji k obhajobě a předběžně ji navrhuji hodnotit jako **výbornou**.

Robert Kanócz, 6. 9. 2024